

La reserva de biosfera de Menorca: història d'una il·lusió

Josep Miquel Vidal Hernández
Coordinador científic de l'Institut Menorquí d'Estudis

Cap a l'acabament de la primavera de l'any 1988, el membre de la Secció de Ciències Naturals de l'Institut Menorquí d'Estudis (IME) Guillem Orfila va sol·licitar, en nom de la seva secció, que el nostre institut es posés en contacte oficialment amb el Comitè Espanyol del programa MaB, amb vista a establir una futura col·laboració que ens permetés d'alguna manera aprofitar les seves experiències en temes de desenvolupament sostenible per a Menorca.

Per dur endavant aquesta comesa, el 9 de juny de l'any esmentat es va escriure una carta al professor Emilio Fernández Galiano, catedràtic emèrit de la Universitat Complutense de Madrid, el qual, creïem, ocupava el càrrec de president del Comitè Espanyol del MaB. La carta s'iniciava amb una presentació de l'IME i seguia amb una descripció d'alguns dels seminaris i investigacions que havíem dut a terme des que es va fundar. A continuació el convidàvem a fer una conferència a Menorca per explicar al públic menorquí què era el MaB i quin era el seu programa, i a la vegada li dèiem que li donaríem a conèixer "[...] *la problemática de los ecosistemas marítimos y terrestres de Menorca, con el fin de estudiar la posibilidad de que la institución que usted representa pueda intervenir en la protección de los más importantes. Si bien en Menorca no se ha llegado todavía, y por fortuna, a los extremos de destrucción que se observan en la costa del Levante español, la mayoría de nuestros ecosistemas se hallan en la actualidad fuertemente amenazados por la presión urbanística [...]. El momento actual puede, por tanto, considerarse un momento crucial en el que se decidirá el futuro de los ecosistemas naturales de nuestra isla, y todo nuestro empeño está puesto en establecer las bases científicas para posibilitar una defensa racional de los mismos*". Per donar més força a aquestes afirmacions vam adjuntar a la carta una col·lecció de retalls de premsa on es posava en evidència aquesta problemàtica.

La resposta del professor Fernández Galiano no es va fer esperar: ens feia saber que en aquells moments ja no era president del Comitè Espanyol del MaB, perquè havia arribat a l'edat reglamentària de jubilació com a professor numerari de la Universitat; i que, per tant, havia tramès la nostra petició al nou president, Tomás de Azcárate y Bang, el qual havia de ser el nostre interlocutor oficial a partir d'aquell moment. Així i tot, potser preveient el que passaria, en la carta de resposta ens deia que es posava a la nostra disposició des del càrrec que ocupava aleshores en el si del Comitè Espanyol del MaB - el de coordinador de l'Àrea d'Illes i Reserves Marines- per ajudar-nos en tot el que fos necessari.

D'acord amb aquestes recomanacions, ens vam posar en contacte amb el seu successor, que ja tenia la nostra invitació gràcies al mateix Fernández Galiano, per mirar de concertar les dates de la seva visita. Els nostres esforços, però, van resultar inútils. Ja fos perquè Tomás de Azcárate, a la vegada que era president del Comitè Espanyol del MaB, era director general de Medi Ambient de la Junta de Andalucía i açò feia que la seva agenda fos sempre plena; ja fossin altres els motius, la realitat és que fou difícil contactar amb ell i impossible trobar una data per desplaçar-se a Menorca. Davant d'aquesta situació va intervenir el professor Fernández Galiano, que, després de consultar-ho amb el nou president, es va oferir ell mateix per visitar la nostra illa i trametre al Comitè Espanyol del MaB les nostres preocupacions i els nostres projectes.

La visita es va fixar per als darrers dies del mes de gener de 1989 i el professor de la Complutense es va desplaçar a Menorca acompanyat d'un altre membre del Comitè Espanyol del MaB, Antonio Gómez Sal, que en aquella època treballava a la Estación Agrícola Experimental que el Consejo Superior de Investigaciones Científicas tenia a León. Durant la seva visita a l'illa els van acompanyar el naturalista que havia iniciat els contactes, Guillem Orfila, el botànic de la UIB i membre de l'IME Joan Rita, i l'autor d'aquest article, que intentàrem fer conèixer als visitants la realitat menorquina tan bé com vam saber i vam poder en els pocs dies de què van disposar els nostres convidats per a la seva estada a l'illa. Així, en aquest curt espai de temps vam dur-los a s'Albufera des Grau i vam pujar al Toro per mostrar-los la visió panoràmica de tota l'illa, perquè volfem que tinguessin una visió global del mosaic que formen a Menorca els camps de conreu i la vegetació natural, mosaic que era i és un model original d'agricultura compatible amb la conservació del medi. També pensàvem que des del Toro estant podrien entendre -millor que amb paraules- la omnipresència de les parets de pedra seca quadrículant el territori menorquí. Des d'allà dalt, sense dubte, es podia captar d'una manera immediata la riquesa i l'originalitat etnològiques del camp de l'illa. En darrer terme també se'ls va mostrar alguna urbanització per tal que no s'enduguessin una visió massa idíl·lica de la realitat menorquina. La visita es va completar

amb una conferència impartida pel professor Fernández Galiano que duia per títol "*Conservación y desarrollo*". Es va fer en el saló d'actes que hi havia en aquell temps a la Biblioteca Pública de Maó, i va servir per exposar al públic assistent la filosofia del programa MaB.

El missatge que es va voler transmetre als visitants fou que Menorca tenia uns valors naturalístics evidents, amb un estat de conservació prou acceptable, però que l'illa, també, es trobava en aquells moments en un punt d'inflexió en aquest aspecte: la situació podia, en poc temps, canviar i anar cap a una nova dinàmica, en la qual el tractament, en general respectuós, que fins aquell moment s'havia donat al medi natural és transformés en un tractament que produís una degradació irreversible del medi. S'explicava que aquesta situació no desitjable es produiria si es permetia un desenvolupament turístic incontrolat, on el guany econòmic ràpid fos el principal objectiu, i que s'havia d'evitar -sense malmetre per açò el nivell de benestar dels menorquins.

El professor Fernández Galiano i el seu acompanyant van trametre a l'organisme que representaven la problemàtica d'aplicar a Menorca la filosofia del desenvolupament sostenible, la qual era i és la clau de volta del programa MaB. I es comprometeren a encetar una línia de col·laboració entre totes dues institucions -IME i MaB- que permetés aprofundir en la problemàtica que se'ls havia exposat. Per donar forma a aquest compromís, el Consell Científic de l'IME, en una reunió de febrer de 1989, tot just partits de l'illa els dos naturalistes, acordà per unanimitat dirigir-se al Comitè Espanyol del MaB, sol·licitant formalment que el programa MaB integrés en la seva estructura un equip de treball format des de l'IME per alguns dels seus membres interessats en dur endavant projectes de desenvolupament sostenible, tal com havia fet amb altres equips similars arreu de l'Estat espanyol.

La primera conseqüència d'aquest contacte inicial fou la invitació que rebé l'IME per participar en un taller organitzat pel programa MaB a l'illa de Tabarca, a Alacant, per tractar el tema dels espais marins protegits a les illes de la Mediterrània espanyola, jornades que van tenir lloc la primavera del mateix any 1989. Un dels ponents era el catedràtic Fernández Galiano. En resposta a la invitació l'IME va designar el professor de botànica de la UIB i membre de l'IME Joan Rita com a representant. També hi assistí Pier Giovanni d'Ayala, que dins l'organigrama de la UNESCO de París era el responsable del tema d'illes dintre de la divisió d'ecologia de la institució. La presència d'aquest personatge fou important perquè pel seu càrrec, i pel fet que la divisió d'ecologia estava lligada orgànicament al programa MaB, era la persona idònia per fer arribar les inquietuds de Menorca a bon port, cosa que varen fer Fernández Galiano i Joan Rita, els quals, a més, el convidaren oficialment a conèixer l'illa.

Primera formulació oficial d'una idea clau

La següent passa en les relacions entre el programa MaB i l'IME, resultat, en part, de l'encontre de Tabarca, fou la decisió de fer un seminari a Menorca organitzat conjuntament per tots dos organismes, per tractar el tema de *Conservació i desenvolupament a Menorca*. La data escollida fou el setembre de 1989; el lloc, el Llatzaret de Maó, al qual, aquell any, havia accedit l'IME per primera vegada per organitzar cursos gràcies a un acord signat entre el Consell Insular de Menorca i el Ministerio de Sanidad, de qui eren propietat les instal·lacions.

Per preparar el continguts que s'havien de tractar en aquestes jornades es van escollir divuit investigadors, la majoria menorquins, especialistes en diversos camps del coneixement, per avaluar i diagnosticar els següents processos: descripció dels canvis que havia sofert Menorca en la dècada precedent; anàlisi i diagnòstic dels problemes que havien originat aquests canvis o que podien originar d'una manera immediata; predicció de les conseqüències a mig termini de les tendències observades i, en darrer terme, elaboració de models de desenvolupament socioeconòmic compatibles amb la conservació de la identitat social i dels sistemes naturals de l'illa.

Les jornades van tenir lloc els dies 29 i 30 de setembre i hi varen assistir, a més de les persones que havien preparat les comunicacions i altres membres de l'IME interessats en el tema, les dues persones que havien iniciat el contacte amb l'IME: el professor Fernández Galiano i el biòleg Antonio Gómez Sal, al qual s'afegí la secretària executiva del Comitè Espanyol del MaB, Cristina Herrero Molino, tots ells en representació oficial de l'organisme de la UNESCO. Aquestes persones aportaren la seva experiència, obtinguda en altres regions d'Espanya amb una problemàtica similar a la del cas menorquí.

Com a resultat dels dos dies de debat s'arribà a un acord general sobre la diagnosi de la situació a Menorca, el model econòmic que s'havia establert a l'illa, la seva evolució futura i el seu impacte sobre el medi. També es va discutir en línies generals sobre quines correccions s'havien de fer damunt aquest model si es volia preservar el medi i a la vegada el benestar econòmic del qual gaudia la societat menorquina, aspectes -ambdós- que es consideraven globalment positius en aquells moments. Tot açò es va expressar de manera resumida en unes conclusions que no tenim espai per a reproduir aquí, però que es poden consultar a la publicació que es va fer de les actes de les jornades (Vidal; Rita, 1992). Tanmateix, volem fer patent la darrera recomanació de les conclusions, la número 8, on es deia textualment el següent: "Finalment,

les persones reunides insten les institucions públiques amb competència i capacitat de gestió que se sol·liciti de la UNESCO la declaració de Menorca com a reserva de biosfera en el marc del programa MaB de la UNESCO. D'altra banda, l'IME, a través de la seva col·laboració amb el Comitè Espanyol del MaB, s'ofereix a actuar com a organisme receptor i catalitzador de les distintes iniciatives i estudis que condueixin a la consecució d'aquest objectiu".

D'aquesta manera, per primera vegada, s'expressava públicament una idea que fins aleshores havia estat en la ment de tots els qui participaven en aquell procés, però que no s'havia arribat a formular com una meta futura real: la possibilitat que Menorca arribés a ser declarada per la UNESCO reserva de biosfera. Era el dia 30 de setembre de 1989 i el document de conclusions el firmaren al Llatzeret de Maó tots els assistents a les jornades.

Aquest document es lliurà molt pocs dies després, el 3 d'octubre, al Consell Insular de Menorca i un poc més tard es féu arribar als batlles de tots els ajuntaments de l'illa. El Consell Insular acollí el document favorablement i el seu president, Tirs Pons, va encoratjar l'IME a continuar la línia encetada de col·laboració amb el MaB i, molt especialment, a seguir el camí que podia dur a Menorca a formar part de la xarxa de reserves de biosfera.

Les idees es concreten

La passa següent en aquest llarg procés no va trigar a produir-se i, així, a finals de gener de 1990 va tenir lloc la visita de Pier Giovanni d'Ayala, com a conseqüència de la invitació que havia rebut durant les jornades de Tabarca. Aquest personatge va arribar a l'illa acompanyat del catedràtic d'ecologia de la Universitat de les Illes Balears Miquel Morey, el qual havia treballat en un projecte del MaB a l'illa de Formentera. La nova visita, com les anteriors, s'emmarcava en el propòsit de l'IME de donar a conèixer la realitat menorquina al màxim de persones vinculades al programa MaB. Amb aquestes excursions per Menorca, guiades per membres de l'IME, es pretenia que els visitants poguessin comprovar personalment i sobre el terreny la realitat que explícavem en els nostres informes, i que poguessin donar el seu parer sobre la viabilitat d'obtenir la declaració de reserva de biosfera per a Menorca. Durant aquesta visita els hostes de l'IME van ser rebuts pel president i el vicepresident del Consell Insular, Tirs Pons i Albert Moragues respectivament, els quals varen manifestar el seu total acord amb el projecte que estava prenent forma com a resultat de tots aquests contactes entre l'IME i el programa MaB.

Un dels principals resultats d'aquest nou episodi de contactes entre ambdues institucions fou el de promoure unes noves jornades d'estudi per debatre més profundament un aspecte concret de tots els tractats el setembre de 1989: l'activitat turística, un dels factors que podia tenir més pes, per bé o per mal, en el desenvolupament futur de Menorca. Les jornades, amb el nom de *Reunió sobre desenvolupament sostenible i turisme a Menorca*, es van programar pel mes d'octubre d'aquell mateix any i el professor d'Ayala es va comprometre a obtenir la col·laboració de la UNESCO per convidar-hi diversos especialistes francesos i portuguesos. La reunió va tenir lloc a la sala d'actes de la Biblioteca Pública de Maó el dies 28 i 29 d'octubre de 1990 i, al grup de tècnics menorquins i d'especialistes convidats per la UNESCO, s'hi afegiren novament el professor Fernández Galiano i Cristina Herrero. Al llarg dels dies que van durar les jornades es van tractar temes molt diversos, sempre dintre del marc general de la convocatòria, que desembocaren, com l'any anterior, en unes conclusions avalades per tots els assistents.

Aquestes conclusions tenien un nivell de concreció superior a les que s'havien elaborat amb motiu de la trobada de l'any anterior, en part perquè l'abast temàtic era també més concret. Es començava passant revista a l'aleshores recent període de creixement desordenat de l'oferta turística, que havia arribat al seu màxim l'any 1988, i a les seves conseqüències, per després analitzar les causes del decreixement notable de la demanda turística que, a partir de 1989, havia substituït aquell període d'expansió. A continuació es consideraven alguns dels problemes que feien difícil la sostenibilitat del desenvolupament turístic de l'illa, com ara l'existència de planejaments municipals aprovats que duplicaven amb escreix les places turístiques existents. En un altre ordre de coses, es proposava una sèrie de línies bàsiques a seguir en el futur i, en particular, es parava esment en la revalorització del patrimoni cultural de l'illa com a actiu turístic; és a dir, és tractava d'emprar un patrimoni natural i cultural ben conservat com a motor de l'activitat econòmica. També s'encoratjava la recerca de nous projectes de turisme alternatiu, més respectuosos amb el medi i que aprofitessin les especificitats de l'illa en relació amb els destins turístics més propers. D'altra banda, se sol·licitava al Consell Insular que creés un grup d'experts per estudiar en profunditat la qüestió turística, tant des del vessant econòmic com ambiental i patrimonial, per proposar solucions pràctiques i elaborar models que poguessin ser atractius i útils pels agents socioeconòmics, que eren a la fi els qui els havien de dur a la pràctica. En darrer terme també es tornava a demanar a les autoritats competents que se sol·licités la inclusió de Menorca en la xarxa internacional de reserves de la biosfera, perquè aquesta circumstància seria la que millor podia ajudar a dur a bon port totes les recomanacions exposades.

Temps d'espera

L'any següent fou any d'eleccions; els comicis van tenir lloc a principi d'estiu i van donar pas a una coalició entre el PSOE i Entesa de Menorca per governar el màxim òrgan insular. Albert Moragues, que havia succeït a Tirs Pons com a cap de llista, quedava al capdavant de la corporació. Tanmateix, aquest govern de coalició va durar ben poc, perquè un episodi de transfuguisme produït a finals d'estiu va propiciar que el PP presentés una moció de censura i la guanyés (amb el vot del trànsfuga que havia deixat la disciplina de vot del PSOE). D'aquesta manera es donà pas a un nou govern, format pels consellers del PP, amb Joan Huguet Rotger com a màxim responsable.

Totes aquestes circumstàncies polítiques conduïren a una certa paralització administrativa, tant durant les setmanes prèvies a la moció de censura, quan s'intentava aconseguir que el trànsfuga lliurés al seu partit l'acta de conseller, com al llarg de les setmanes posteriors, pel fet que el PP, que arribava al poder a Menorca per primera vegada des de l'inici de la democràcia, amb un president que fins aquell moment havia ocupat el càrrec de vicepresident del Govern Balear, necessitava un cert temps per establir la seva estructura organitzativa i el seu pla de govern. A més, en el cas concret dels projectes relacionats amb la reserva de biosfera, el nou poder insular, malgrat haver-s'hi mostrat d'acord quan estava a l'oposició, havia de dissenyar la seva pròpia política en relació amb el model que volien per Menorca a curt i mig termini.

L'IME, però, continuava els seus contactes amb el programa MaB a través del professor Fernández Galiano i la secretària executiva del programa, Cristina Herrero, per mirar de dissenyar projectes menors que es poguessin dur a terme mentre es tornava a la normalitat institucional i es poguessin reprendre les negociacions per aconseguir el nomenament de Menorca com a reserva de biosfera. I així es va arribar als darrers mesos de l'any 1991, en què es va rebre una invitació perquè l'IME participés en una conferència internacional d'illes que s'havia de celebrar la següent primavera a Taormina (Sicília) amb el títol de *Le monde des îles: quel développement a l'horizon 2000*.

Des de Menorca es preparà una ponència en què es defensava que l'illa tenia totes les qualitats per ser nomenada reserva de biosfera. El títol, que per consell del professor Fernández Galiano va evitar tota expressió dubitativa, adoptà una formulació positiva: *"Menorca, futura reserva de biosfera. Una idea possible"*. La ponència estava firmada per Joan Rita, Cipriano Marín, Josep Miquel Vidal, Antoni Rodríguez Perea i Onofre Rullan –els dos darrers, també professors de la Universitat de les Illes Balears, com Joan Rita– i va ser presentada a Taormina pel primer dels signants el mes de maig de 1992.

No van acabar aquí les presentacions del projecte menorquí a la comunitat científica. Poques setmanes després, amb motiu d'unes jornades d'estudi que la Institució Catalana d'Història Natural va organitzar amb la col·laboració de l'IME, es va donar a conèixer als assistents el perquè de demanar la nominació de reserva de biosfera per a Menorca, és a dir, quines eren les circumstàncies socioeconòmiques i ambientals en què es basava la nostra proposta. Els encarregats de presentar el tema als visitants, en aquest cas, foren Joan Rita, Joan Lluís Pretus i Josep Miquel Vidal.

Compromís institucional

Mentrestant, les relacions no interrompudes amb el Comitè Espanyol del MaB van progressar també en el terreny de la declaració de Menorca com a reserva de biosfera. Així, mentre tenien lloc les reunions esmentades, el Comitè va arribar a la conclusió que la consecució del nostre nomenament era defensable davant el Comitè de Coordinació del MaB a París, que és l'òrgan responsable de decidir si correspon o no atorgar aquesta nominació a un territori determinat. Aleshores va caldre posar en marxa tots els mecanismes previstos pel programa MaB per prendre en consideració la petició d'un territori per ser designat reserva de biosfera: la preparació d'un informe exhaustiu sobre l'estat del territori, l'elaboració d'un document amb les previsions de futur econòmiques i mediambientals i, sobretot, la formulació del compromís oficial amb el projecte per part de l'administració local a qui correspongués la gestió del territori -en el cas de Menorca, el Consell Insular. De fet, com a màxim òrgan de govern illenc, i si s'obtenia el nomenament, el Consell Insular s'havia de fer responsable del funcionament posterior de l'illa d'acord amb els postulats de les reserves de biosfera.

El primer pas en aquest sentit es féu el mes de juny de 1992, quan el president del Consell Insular de Menorca, Joan Huguet, presentà una moció de Presidència al Ple de la corporació, en la qual demanava que aquest òrgan de govern autoritzés la Presidència a fer les gestions necessàries per aconseguir la declaració de reserva de biosfera per a Menorca. La moció fou debatuda en el ple i aprovada per unanimitat per totes les forces polítiques i, d'aquesta manera, al cap de pocs dies, el president del Consell Insular de Menorca es va dirigir a l'IME per encarregar-li que preparés la memòria justificativa i tota la documentació que havia d'acompanyar la petició oficial que en el seu moment hauria de fer el Consell Insular.

El fet que el PP fes seva la proposta i prengués la iniciativa fou una passa important en tot aquest procés, perquè va demostrar que la idea d'aconseguir que Menorca fos reserva de biosfera no era una bandera perquè una facció determinada l'esgrimís contra les altres, sinó que la idea havia calat en la classe política i s'havia convertit en una bandera que

podia ser acceptada per tothom. Açò suposava en principi que tota la societat menorquina estava d'acord amb una idea general: s'havia d'evitar el desenvolupament incontrolat que havia destruït les costes veïnes tant a les altres illes com al continent. És clar que en cada situació, segons quin fos el partit que ostentés el poder, es portarien a la pràctica els postulats del programa MaB de manera diferent, procurant adaptar-los a les línies programàtiques de cada partit fins allà on fossin compatibles. La qüestió de la discòrdia, que separava unes faccions polítiques de les altres, era quantes noves places turístiques o quines infraestructures, com camps de golf o ports esportius, es podien autoritzar sense posar en perill la sostenibilitat del model menorquí, però tothom estava d'acord en què s'havia de posar un límit. La diferència estava justament en aquest límit.

Reprenent el nostre tema, l'IME, per dur endavant l'encàrrec del president Joan Huguet, va reunir un equip de 36 investigadors, coordinats pels ja esmentats Joan Rita, Cipriano Marin i l'autor del present article, que començaren la feina d'arreplegar i sintetitzar tota la informació de què hom disposava en aquell moment sobre Menorca i que fos rellevant per a la sol·licitud del nomenament. Aquesta informació, tal com corresponia a la filosofia del programa MaB per a la creació de noves reserves, havia d'abastar aspectes de biodiversitat, ambientals, econòmics i socials, i havia de posar un accent especial en la descripció de tots els processos socioeconòmics establerts a l'illa o que s'haguessin desenvolupat en temps recents, i que es poguessin qualificar de processos d'explotació sostenible del medi natural.

Els resultats de la feina d'aquest equip multidisciplinari es van concretar en un informe de cinc volums. El primer estava destinat a tractar sobre els aspectes geogràfics de l'illa i a descriure'n els hàbitats principals; el segon passava revista a les comunitats i organismes de particular importància presents a Menorca i descrivia els espais naturals protegits, per finalitzar amb un capítol dedicat a exposar una síntesi de la història de Menorca; el tercer volum tractava sobre les activitats econòmiques, els recursos i el territori, i el quart es dedicava a descriure el patrimoni cultural i l'estructura administrativa de l'illa, és a dir, com estaven distribuïdes les competències sobre el territori i les activitats econòmiques entre les diferents administracions. Aquesta anàlisi exhaustiva de la realitat menorquina es completava amb una col·lecció de 40 mapes temàtics, com a complement de les informacions recollides en el text. Finalment, completava el conjunt un cinquè volum amb dos únics capítols: un titulat *Estrategia de la reserva* i l'altre *Programa básico de actuaciones*. Tots dos capítols aportaven recomanacions pràctiques per al funcionament de la futura reserva; recollien idees sobre actuacions que podien ajudar a aconseguir en el futur un nou model de desenvolupament sostenible i, a la vegada, mostraven quins podien ser els perills més importants que amenaçaven la conservació del patrimoni natural i cultural.

Aquest cinquè volum fou molt popular en el seu moment i va estar moltes vegades en boca d'uns i altres per justificar actuacions o per censurar-les. Avui ja no se'n parla, perquè sortosament legislacions com les del Pla territorial insular (PTI) i altres iniciatives com els contractes de custòdia del territori han convertit les declaracions de bones intencions d'aquell document en realitats. En el seu moment, però, el cinquè volum fou un manual d'orientació en la filosofia de la reserva de biosfera menorquina i, des del Consell Insular, se'n repartiren centenars de còpies per a les entitats i institucions menorquines. Fins i tot alguns particulars en demanaren còpia, prova de l'interès que havia despertat el projecte entre la població de l'illa.

Mentre l'IME treballava en la preparació d'aquesta informació es produí la visita que mancava per tancar el procés. Finalment, després de tres anys de col·laboració amb el programa MaB es va materialitzar la visita a Menorca del president del Comitè Espanyol, que davant la imminència de la formulació oficial per part del Consell Insular de la petició per obtenir el nomenament de reserva de biosfera, volia conèixer la realitat de Menorca sobre el terreny i prendre un primer contacte oficial amb les autoritats.

Tomás de Azcárate va arribar a Menorca el mes de novembre de 1992, acompanyat per Ignasi Castelló, que en aquell moment era el responsable de les reserves de biosfera espanyoles dintre del Comitè Espanyol del MaB, i es va aprofitar l'estada de tots dos per presentar públicament el llibre de les *Jornades sobre conservació i desenvolupament a Menorca* que s'havien celebrat l'any 1989 -aleshores acabaven de sortir de la impremta en una edició conjunta entre el MaB i l'IME. Un altre acte, encara més important, fou l'entrevista dels dos visitants i el president del Consell Insular, Joan Huguet, que els va assabentar de l'acord pres pel Ple del Consell Insular en relació amb la possibilitat que Menorca fos declarada reserva de biosfera; a més, el president va convidar oficialment el Comitè Espanyol del MaB a realitzar la seva propera reunió plenària a Menorca, invitació que fou acceptada.

D'altra banda, curiosament i segurament no per casualitat, aquest mes de novembre de 1992 es va produir un altre fet, que sens dubte havia d'afavorir els desitjos de Menorca: el Cabildo Insular de l'illa de Lanzarote i el Govern de les Illes Canàries van adoptar la decisió d'emprendre les passes necessàries per aconseguir el nomenament de reserva de biosfera per a Lanzarote. Aquesta idea ja estava a l'aire de l'illa canària des de feia algun temps, impulsada per l'artista César Manrique, decidit defensor de la conservació del patrimoni de la seva illa, el qual era també vocal del Comitè Espanyol del programa MaB. Possiblement el sorgiment de la mateixa idea a Menorca va reanimar el projecte de l'illa canària, sobretot tenint en compte que en l'elaboració del projecte de Menorca van intervenir-hi persones molt relacionades

amb Lanzarote, com Cipriano Marín, i, a la vegada, el mateix president Tomás de Azcárate, que tenia forts lligams amb les Canàries. A més, una vegada manifestada aquesta convergència d'interessos entre totes dues illes, molt diferents físicament però semblants quant a l'economia, basada en bona part en el sector turístic, es va veure que valia la pena fer un front comú i elaborar estratègies conjuntes per aconseguir la nominació desitjada. Com a primera passa en aquesta col·laboració mútua es va preparar una visita a Menorca de César Manrique, visita que malauradament mai no va tenir lloc perquè l'artista va morir en un accident de carretera el 25 d'aquell mateix mes de novembre. La col·laboració entre totes dues illes, tanmateix, va continuar, si més no perquè algunes persones de fora de Menorca que havien treballat en el projecte menorquí posaren la seva experiència a favor de l'illa canària i van començar els contactes entre naturalistes i responsables de l'administració encarregada de la gestió ambiental de Lanzarote amb els homònims de Menorca.

Reprement el nostre tema, la reunió del Comitè Espanyol del MaB va tenir lloc dos mesos després de la visita de Tomás de Azcárate, per sant Antoni de l'any 1983, i es va celebrar a la seu del Consell Insular de Menorca. En el transcurs d'aquesta reunió Joan Huguet va lliurar oficialment la sol·licitud menorquina de nomenament de l'illa com a reserva de biosfera, que prèviament havien estalonat tots els grups polítics representats a la institució. La petició es va acompanyar d'una versió provisional de l'informe que estava preparant l'IME, amb el compromís de tenir-lo enllestit quan es decidís enviar-lo a París.

Una altra qüestió molt diferent que val la pena recordar abans d'acabar aquest apartat és que, des que s'inicià el procés de la creació de la reserva de biosfera, des de l'IME es van propiciar reunions informatives amb les entitats implicades amb el desenvolupament turístic de Menorca, com el Foment de Turisme de Menorca, i agrupacions empresarials amb interessos en el món turístic, però també amb representants dels distints sectors socials i amb empresaris industrials. Es tractava que no es confonguessin les implicacions de conservacionisme estricte que suposava una reserva natural amb les que suposava una reserva de biosfera, i que aquest malentès no donés lloc a un rebuig social de la idea. En aquestes reunions hi van tenir un paper molt important els col·laboradors de fora de Menorca que participaven en el projecte, pel fet que resultaven neutres als ulls dels seus interlocutors, la qual cosa els permetia escoltar-los sense prevencions *a priori*, mentre que alguns dels impulsors menorquins del projecte tenien, als ulls de la societat menorquina, una imatge massa ecologista, que els hauria estat desfavorable a l'hora de desenvolupar un discurs de consens quant a les implicacions del nomenament.

Informe del Comitè Espanyol del programa MaB

Molt poc després de la reunió del Comitè Espanyol del MaB celebrada a Menorca, es va produir un fet favorable pels interessos menorquins: el nomenament de Tomás de Azcárate com a president del Consell de Coordinació del MaB a la UNESCO, organisme encarregat d'aprovar els nomenaments de les noves reserves de biosfera. Aquesta circumstància facilitava que la candidatura de Menorca fos coneguda i ben compresa al més alt nivell. Estant així les coses, només faltava un tràmit abans que la documentació de Menorca pogués enviar-se a París: que el Comitè Espanyol, que ja tenia la proposta oficial del Consell Insular, procedís a estudiar-la i aprovés, també oficialment, estalonar-la davant del Consell de Coordinació de París. Aquest tràmit es va dur a terme en la següent reunió de l'esmentat Comitè, del 28 d'abril de 1993, però la documentació, com veurem més endavant, no es féu arribar a París fins més tard.

Aquesta documentació incloïa els cinc volums de l'informe preparat a Menorca, un resum de les característiques ambientals i socioeconòmiques de l'illa exposades segons un model estàndard de qüestionari, i un informe del mateix Comitè Espanyol, que en bona part havia estat preparat pel coordinador de les reserves de biosfera d'Espanya, Ignasi Castelló. El document, que per raons d'espai no ens és possible reproduir íntegrament aquí, recollia observacions interessants, que val la pena recordar.

En primer lloc, començava amb una valoració general dient que *"por primera vez en la historia de las Reservas de Biosfera españolas, se propone un modelo territorial y económico coincidente con los objetivos teóricos de las Reservas y que intenta que sus objetivos se integren en la mayoría de políticas sectoriales que se desarrollan en un territorio, no limitándose, como es tradicional, a un reducido número de estas políticas. En este sentido la propuesta se alinea con el concepto más evolucionado de Reserva de Biosfera y coincide plenamente con la posición del Comité Español"*. L'informe continuava enumerant les dificultats amb què es podia trobar el projecte de Menorca per dur-se a la pràctica, les quals, segons l'autor, eren les tres següents: la consecució d'un ampli consens social i polític; la inclusió de les propostes de desenvolupament sostenible en els instruments de planificació i gestió dels diferents sectors i la coordinació interadministrativa. A continuació seguien les línies d'actuació que s'havien proposat des de Menorca per superar aquests problemes, i que ells consideraven més significatives.

Hi havia després unes reflexions que, pel seu interès i pel fet que no es corresponen exactament amb el que havia escrit al seu informe el responsable de les reserves espanyoles, copiarem íntegrament. Diuen així: *"Al valorar esta propuesta el Comité Español es consciente de que en la actualidad muchos de estos aspectos sólo pueden con-*

*templarse como declaración de intenciones y que, por tanto, su futura concreción no está exenta de dificultades. No obstante, vale la pena correr el riesgo de que los objetivos no se cumplan al cien por cien, **aunque pueden existir garantías**¹ de que el Consell Insular y el Gobierno Balear cumplirán los aspectos más decisivos del proyecto."*

És evident que el fragment ressaltat no s'acaba d'entendre, però el que va escriure el coordinador de les reserves era una altra cosa i estava ben clara. En lloc de la frase en negreta, ell va escriure el següent: "[...] *aunque sería conveniente pensar en una garantía que asegure que [...]*". A més, després del punt i apart on acabava l'informe oficial, en el document original d'Ignasi Castelló hi havia la següent frase: "*Si existiera la posibilidad de una nominación provisional por un período de dos o tres años, las posibilidades de que la nueva Reserva tenga éxito se incrementarían*".

La desconfiança del coordinador de les reserves de biosfera espanyoles tenia una explicació. Ell sabia que la política territorial desenvolupada a Mallorca havia fet que s'encunyés el terme 'balearització' per designar un model de turisme que deixava la costa destruïda per les urbanitzacions –encara que açò és, en part, un injustícia perquè a les costes del llevant espanyol hi ha exemples molt pitjors que a Mallorca i Eivissa– i, per tant, era conscient que calia veure què passaria a Menorca, on comandava el mateix partit que a Mallorca, per molt que l'agrupació menorquina es mostrés més cautelosa a l'hora d'omplir de ciment les costes de l'illa. A més, en aquells moments, bona part de les competències territorials no estaven transferides al Consell Insular i, per tant, les decisions encara es prenien a Mallorca –els mateixos, idò, que malmetien la costa de l'illa veïna.

Però res de tot açò que preocupava el coordinador arribà a París. La possibilitat d'una nominació provisional no estava prevista en els estatuts de les reserves de biosfera i per tant no es podia proposar; en tot cas primer hauria fet falta organitzar una reunió al màxim nivell del programa MaB per canviar la normativa i açò hauria retardat enormement tot el procés. Per tant només hi havia dues opcions: o es denegava la petició o s'acceptava, i si s'acceptava no es podia redactar l'acceptació observant que no se sabia prou bé què passaria en el futur, perquè açò seria donar un motiu al Consell de Coordinació de París perquè desestimés la proposta. Si el Comitè Espanyol acceptava Menorca com a reserva de biosfera havia de fer-ho amb totes les seves conseqüències i acceptar que tenia tota la confiança que el territori funcionaria com a tal reserva. És per aquest motiu, hem de suposar, que es van ometre els elements dubitatius en l'informe final. Fou un risc que el Comitè Espanyol va haver de prendre

¹ La negreta és nostra

i que el temps s'ha encarregat de demostrar que fou encertat. L'aposta els va sortir raonablement bé i, a la vegada, va servir per obrir camí en els criteris de selecció de noves reserves de biosfera.

Les úniques crítiques al projecte de Menorca incloses a l'informe deien que no figurava en cap lloc què passaria amb les àrees del territori menorquí no incloses dintre de la figura d'àrea natural d'especial interès (ANEI), ni com s'havien d'articular les àrees urbanes i les potencialment urbanitzables en l'estructura global de la reserva. La conclusió del document, tanmateix, era molt positiva: es qualificava la proposta de gran qualitat, de gran abast i complexitat i es deia que en molts dels aspectes superava les experiències de la resta de reserves de biosfera espanyoles.

Darreres etapes, darrers entrebancs

El lliurament de la petició de Menorca a la UNESCO no es va fer automàticament per dos motius: d'una banda, perquè el Consell de Coordinació del MaB només es reunia una vegada a l'any -reunió que tenia lloc durant el darrer trimestre de l'any-; de l'altra, perquè la proposta de l'illa de Lanzarote, que com hem vist s'inicià més tard que la de Menorca, encara no havia enllestit tota la documentació necessària, i, atesa la peculiaritat i les similituds de totes dues peticions, com a territoris amb població important i indústria turística potent, era important que es presentessin juntes.

Així, es va esperar que la documentació de Lanzarote estigués enllestida -durant l'estiu de 1993- i quan el Comitè Espanyol del MaB va haver emès el seu informe favorable a la proposta, s'enviaren conjuntament totes dues sol·licituds cap a París. A partir d'aquest moment es va iniciar un temps d'espera fins que es va fixar la reunió del Comitè de Coordinació del MaB, que en principi havia de tenir lloc el mes de setembre, però que, finalment, es va ajornar fins els dies 6 i 7 d'octubre.

Malgrat, el vist-i-plau previ dels representants espanyols, l'aprovació de la proposta de Menorca i Lanzarote com a reserves de biosfera no va ser un pur tràmit, sinó que va despertar una certa polèmica dintre del Comitè de Coordinació, pel fet de no ser freqüent la presentació de candidatures de territoris tan poblats i amb una intensa activitat socioeconòmica, com era el cas d'aquestes illes, per formar part de la Xarxa internacional de reserves. De fet, un grup d'integrants del Comitè es va mostrar partidari de mantenir la figura de les reserves de biosfera més propera a la dels parcs naturals, com s'havia fet fins aleshores, i esperar que les experiències d'aquesta primera onada de reserves maduressin abans de fer una passa més i ampliar l'àmbit d'aplicació del model. És a dir, abans d'atorgar el nomenament de reserves de

biosfera a territoris fortament humanitzats, creien aconsellable continuar treballant amb territoris poc poblats i amb activitats econòmiques si no clarament artesanals almenys no gaire intensives.

Una postura contrària la defensava el grup dels partidaris de no esperar més per ampliar l'aplicació del model a territoris amb densitat de població significativa i amb activitats econòmiques desenvolupades i complexes, que volguessin experimentar mètodes per fer compatibles aquestes activitats amb la conservació del medi. Això, justament, era el que preconitzava la filosofia fundacional del programa MaB. És a dir, no es tractava de fer parcs naturals, molt bells però deshumanitzats, sinó d'intentar crear zones de desenvolupament harmònies on l'home, com els altres integrants de la biota de la zona, desenvolupés les seves potencialitats sense comprometre greument les de la resta d'integrants de l'ecosistema i, sobretot, sense comprometre el seu futur. Era el que Margalef anomenava programa MiB (de '*Man in Biosphere*' en comptes de '*Man and Biosphere*'), per indicar que l'home forma part de la biosfera, que n'és una baula més. L'il·lustre ecòleg havia aconsellat més d'una vegada aquest canvi en les sigles del MaB, perquè creia que aquest nom, *Man and Biosphere*, separava d'alguna manera l'home de la resta d'éssers vius, contra la mateixa filosofia del programa MaB.

Els defensors d'aquesta posició, a més, tenien al seu favor el fet que la filosofia de les reserves de biosfera no era la de convertir-se en illots de desenvolupament harmònies amb la natura dintre d'un món caòtic on la norma fos la contaminació i la malversació de recursos, sinó que es volia que la seva experiència pogués servir de model a altres territoris que desitgessin aplicar fórmules de desenvolupament sostenible i evitar els errors d'un desenvolupament sense control. És a dir, les reserves de biosfera, es veien no com a reducció per a gaudi vacacional, sinó com a laboratoris per experimentar solucions aplicables a altres indrets del planeta. És així que les reserves de biosfera servien per proporcionar solucions locals a la problemàtica de la conservació global, en un intent de canviar des de baix el model de creixement il·limitat.

Des d'aquest punt de vista la candidatura de Lanzarote i Menorca era prou encertada. El turisme mundial era l'activitat humana que més problemes causava en uns dels ecosistemes més fràgils de la Terra: els ecosistemes costaners, tant els rocosos com els sorrencs. I açò passava a moltes àrees del món, gairebé en totes aquelles on el clima era bo, però també en moltes de les altres. Per tant, tota experiència en el sentit de trobar models d'ocupació turística que empressin amb èxit la conservació de les platges i les costes com a principal actiu de la seva promoció, era útil per ser compartida amb altres territoris afectats per la massificació turística, mentre que les experiències de platges situades en parcs naturals, amb accessos

restringits, poc podien ajudar a posar ordre en un món on allaus humanes sense restriccions demanaven més instal·lacions, tant d'habitatge com de lleure, per a les seves vacances.

Sigui com sigui, la realitat és que el criteri dels partidaris de les noves reserves de biosfera -reserves de segona generació, podríem dir- es va imposar, i Menorca i Lanzarote reberen la corresponent declaració de la UNESCO. En el cas de Menorca, però, segurament hi va haver un altre factor que influí decisivament en la consecució del títol de reserva de biosfera: el gran prestigi científic del professor Emilio Fernández Galiano, qui, des del principi, cregué en el projecte 'Menorca reserva de biosfera' i el defensà en tots els cercles on tenia accés, especialment en el Comitè Internacional del MaB. Per això no sembla fora de lloc pensar que el seu rigor científic i la seva solvència professional, reconeguts internacionalment, van actuar a favor del projecte menorquí i donaren un suport que, provenint d'una persona independent –el professor Fernández Galiano no tenia cap relació prèvia amb Menorca–, fou determinant per tal que la nominació de Menorca arribés a bon port.

La declaració de les dues noves reserves de biosfera va tenir lloc dia 7 d'octubre de 1993 i, des d'aleshores, han transcorregut quinze anys plens d'esdeveniments tant a la reserva menorquina com al programa MaB de l'Estat espanyol i a la Xarxa Mundial de Reserves de Biosfera. Malgrat això, no tractarem aquí tota aquesta història pels límits temporals que ens hem imposat per al nostre treball, però som conscients que s'haurà de fer en el futur, quan el temps doni la perspectiva necessària per col·locar tots aquests fets en el seu context.

Per acabar, només resta dir que, si han canviat moltes coses des d'aquella època, no ho ha fet la filosofia del programa MaB, que continua treballant per fer compatible el desenvolupament socioeconòmic amb la conservació del medi ambient, ni tampoc el compromís de Menorca amb aquest projecte. Han passat quinze anys i la idea de reserva encara és viva a l'illa. El seu significat presideix encara les fites que molts col·lectius ciutadans es posen per construir la Menorca del futur, i orienta bona part de les actuacions de les administracions. Per açò podem dir que la situació actual, sense ser perfecta, és molt millor que la que hi havia l'any 1988, quan van començar els contactes amb el MaB, i que, sobretot, les expectatives també són molt millors a curt i mig termini. El compliment d'aquestes expectatives, però, depèn de tots nosaltres, ciutadans de Menorca, i, per açò, hem de ser conscients que del nostre comportament individual i social dependrà la situació de l'illa que transmetem als menorquins del futur i on viurem nosaltres els propers anys. Per aquest motiu, l'aposta per Menorca, reserva de biosfera, continua essent una aposta vàlida i engrescadora.